Az emberi méltósághoz való jog

Szerző: ZAKARIÁS Kinga
Affiliáció: egyetemi adjunktus, PPKE JÁK
Rovat: Alkotmányjog
Rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András
Lezárás dátuma: 2017.12.06
Idézési javaslat: ZAKARIÁS Kinga: „Az emberi méltósághoz való jog” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) http://ijoten.hu/szocikk/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog (2018). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Az emberi méltósághoz való jog egy különleges alapjog. A különlegessége a védett értékből fakad, az emberi méltóságból, amely a maga teljességében a jog eszközeivel nem határozható meg. Az alkotmányok és nemzetközi egyezmények, valamint a hozzájuk kapcsolódó joggyakorlat – az egyes filozófiai elméletekkel szemben – az emberi méltósághoz való jog tartalmának pozitív meghatározása (védett életszféra) helyett a negatív megközelítést alkalmazza, vagyis az emberi méltóságnak a történelem során megtapasztalt megsértéséből kiindulva bizonyos magatartásokat megtiltanak (halálbüntetés, kínzás, embertelen, megalázó bánásmód és büntetés). Az emberi méltósághoz való jog különlegessége abban is megnyilvánul, hogy a többi alapjog lényeges tartalmának részét képezi és nem korlátozható. Ennek megfelelően az emberi méltósághoz való jog tartalma résztartalmakból áll. A jogirodalomban egyetértés van abban, hogy az emberi méltósághoz való jog biztosítja az egyén testi-lelki integritását, a szellemi-erkölcsi személyiség identitását, az emberek alapvető jogegyenlőségét és a megélhetéshez szükséges létminimumot.

Tartalomjegyzék

1. Az emberi méltóság fogalma
1.1. Az emberi méltósághoz való jog filozófiai alapjai
1.2. Az emberi méltóság a nemzetközi dokumentumokban és az alkotmányban
1.3. Az emberi méltósághoz való jog jogi természete és védelmi köre

2. Az emberi méltósághoz való jog tartalma

3. Az emberi méltósághoz való jog érinthetetlensége

4. Az emberi méltósághoz való jog sérelmének esetei
4.1. Az egyén testi-lelki integritása
4.1.1. Halálbüntetés
4.1.2. Kínzás
4.1.3. Embertelen, megalázó bánásmód és büntetés
4.2. A szellemi-erkölcsi személyiség identitása
4.3. Általános jogegyenlőség
4.4. A megélhetéshez szükséges létminimum

1. Az emberi méltóság fogalma

1.1. Az emberi méltósághoz való jog filozófiai alapjai

[1] Az emberi méltósághoz való jog a második világháborút követően nyert elismerést a különböző nemzetközi dokumentumokban és nemzeti alkotmányokban. Az emberi méltóság fogalma azonban gazdag filozófiai hagyományokra vezethető vissza, amely során különböző jelentéstartalmakkal gazdagodott.[1] Az emberi méltóság elvont fogalma mögött álló két és fél évezred filozófiatörténete hatással volt a méltóság jogi fogalmának meghatározására is. Az alábbiakban néhány ilyen elméletet emelünk ki.

[2] A méltóság *(dignitas)* fogalma a római közgondolkodásban egy bizonyos társadalmi státushoz kapcsolódó tulajdonság volt, amelyet származással, kiváltságokkal és érdemekkel lehetett megszerezni. A méltóság tehát nem az emberhez, hanem a társadalmi ranghoz kapcsolódott, és ennek megfelelően nem illetett meg mindenkit. A méltóság a sztoikus filozófiában – Marcus Tullius Cicero munkájában – jelent meg először egyetemes emberi tulajdonságként, amely az embert kiemeli a többi élőlény közül.

[3] Az emberi méltóság abszolút értelmű értékének elterjedéséhez nagymértékben hozzájárult a kereszténység. A keresztény gondolkodók– a sztoikus filozófusokkal szemben – az emberi méltóság alapjának nem elsősorban az emberi értelmet, hanem az ember istenképiségét *(imago Dei)* tekintették. Aquinói Szent Tamás szerint a személyi méltóság alapozza meg az ember végső transzcendenciáját a politikai társadalommal szemben. Az emberi értelem önmagában nem mérce, de az értelem révén az ember betekintést nyerhet az öröktől fogva létező világtervbe. A természeti törvény *(lex naturalis)* az örök törvény *(lex aeterna)* tükröződése az emberi lélekben, amely alapján az ember képes elhatárolni a jót a rossztól. Ezért a konkrét normákat tartalmazó emberi törvénynek *(lex humana)* mindig meg kell felelnie a természeti törvénynek.[2]

[4] A reneszánsz nem szakadt el a keresztény teremtéstörténettől, de az emberi méltóság alapjának az ember szabadságát tekintette. Giovanni Pico della Mirandola *Az ember méltóságáról* című írásában az ember többi teremtménnyel szembeni kitüntetett szerepét a szabad akarat képességére alapozta.

[5] Immanuel Kant erkölcsfilozófiájában az emberi méltóság az ember mint értelemmel bíró (racionális), erkölcsösen cselekvő (morális) lény önrendelkezésének (autonómiájának) kifejezésévé vált. Az embernek mint eszes lénynek a méltósága abban áll, hogy képes a maga számára kötelező törvények alkotására. Kant szerint az emberi méltóságból fakad a tisztelet kötelezettsége önmagunk és minden eszes lény iránt: „Cselekedj úgy, hogy az emberiségre, mind a saját személyedben, mind bárki másében mindenkor mint célra, sohasem mint puszta eszközre legyen szükséged.”[3]

1.2. Az emberi méltóság a nemzetközi dokumentumokban és az alkotmányban

[6] Az emberi méltóság hosszú évszázadokon átívelő eszmetörténetéhez viszonyítva az emberi méltóság alkotmánytörténete pusztán néhány évtizedes múltra tekint vissza. A nemzetiszocializmus és az embert teljes mértékben az államhatalomnak alávető egyéb totalitárius diktatúrák szomorú tapasztalata vezetett az emberi méltóság nemzetközi emberi jogi dokumentumokba és nemzeti alkotmányokba való felvételéhez. Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának preambulumával veszi kezdetét az emberi méltóság feltétlen érvényesülést kívánó elvként rögzítése, amely már itt az emberi jogokkal szoros összefüggésben jelent meg. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának

preambuluma abból indul ki, hogy „az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon”, ezért az 1. cikkében az emberi méltóság átfogó védelmét biztosítja: „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van.” A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya preambulumában elsőként juttatta kifejezésre, hogy az emberi méltóság az emberi jogok alapja azzal, hogy „az emberi közösség valamennyi tagja veleszületett méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak az elismerése” mellett kimondta: „ezek a jogok az emberi lény veleszületett méltóságából erednek”.

[7] Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) nem említi ugyan kifejezetten az emberi méltósághoz való jogot, annak meghatározott magatartásokkal szembeni védelmét azonban biztosítja (3. cikk kínzás tilalma, 4. cikk rabszolgaság és kényszermunka tilalma, Tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikk a halálbüntetés eltörlése). Az Egyezmény 8. cikkében biztosított magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog is szorosan összefügg az emberi méltóság védelmével. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának (a továbbiakban: Charta) bevezetője deklarálja, hogy „az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul”. A Charta „Méltóság” címet viselő első fejezetének 1. cikke – az európai alkotmányokra nagy hatást gyakorló német Alaptörvény 1. cikk (1) bekezdésével megegyezően – deklarálja az emberi méltóság sérthetetlenségét és egyúttal kimondja, hogy tiszteletben kell tartani és védelmezni kell. Ugyanakkor a Charta modern és átfogó alapjogi katalógusa az emberi méltóság sérelme nemzetközi jogi dokumentumokból ismert eseteinek tilalma mellett reagál a legújabb kihívásokra is az orvostudomány és a biológia területén [például az emberi lények szaporítási célú klónozásának tilalma 3. cikk (2) bekezdés *d)* pont].

[8] A magyar Alaptörvény preambuluma kimondja, hogy „az emberi lét alapja az emberi méltóság”. A „Szabadság és felelősség” című első fejezet II. cikke az alapjogi katalógus élén tartalmazza az emberi méltósághoz való jogot, amely két megfogalmazásban is megjelenik: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz.”

1.3. Az emberi méltósághoz való jog jogi természete és védelmi köre

[9] Az emberi méltósághoz való jog jogi természete és védelmi köre a nemzetközi dokumentumokban és nemzeti alkotmányokban való megszövegezése (rendszerint nem jogként tételezik) és a fogalom absztraktsága, valamint a mögötte rejlő ellentétes filozófiai hagyományok miatt vitatott. Az alapjogok rendszerében betöltött szerepét illetően azonban egyetértés mutatkozik abban, hogy az emberi méltóság az emberi jogok alapja.

[10] Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) kiemelte, hogy „[a]z EJEE valódi értelme az emberi méltóság és az emberi szabadság tisztelete”.[4] Az emberi méltóság védelme az Európai Unió országainak alkotmányaiban vagy a bírói gyakorlatban általánosan elismert, ezért annak normativitását kevesen kérdőjelezik meg, az azonban vitatott, hogy az emberi méltóság az alapjogok forrásaként maga is alapjog-e. Az Európai Konvent elnökségének a Charta szövegéhez fűzött magyarázata kettős jelleget tulajdonít az emberi méltóságnak:

> az emberi méltóság nem csupán egy az alapjogok közül, de a többi alapjog kiinduló pontjául is szolgál. […] egyetlen, a Chartában megállapított jog sem gyakorolható úgy, hogy az mások emberi méltóságát sértené, továbbá az emberi méltóság az e Chartában megállapított jogok lényeges tartalmának része. Ezért akkor is tiszteletben kell tartani, ha az adott jog maga korlátozott terjedelmű.

[11] Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) is kimondta: „Az Európai Unió Bíróságának kötelessége az intézmények jogi aktusai közösségi jog általános alapelveivel való összhangjának

vizsgálata során az emberi méltósághoz és a személyi sérthetetlenséghez való jog biztosítása."[5]

[12] Az emberi méltósághoz való jog – az alapjogok rendszerét megalapozó funkciója mellett – a többi alapjoghoz hasonlóan biztosítja az egyén szabadságszférájának állami korlátozásokkal szembeni oltalmát *(status negativus)* (->az alapjogok korlátozása) és a magánszemélyek beavatkozásaival szembeni védelmét *(status positivus)* (->az alapjogok védelme).

[13] A jog által védett érték a minden emberben benne rejlő önérték. Az ember fogalma és az önérték mibenléte azonban vitatott. Az ember fogalom három féle megközelítése ismert: a biológiai, az erkölcsi és a jogi. A biológiai ember fogalom abból indul ki, hogy ember minden egyed, mely genetikai értelemben a *homo sapiens*hez tartozik.[6] Az ember erkölcsi fogalma az autonóm viszonyulásra képes személyt illeti meg, aki a morális közösség tagjaként erkölcsi ítéletet alkot élethelyzetéről és ehhez igazítja a magatartását. Ez a fogalom szűkebb a biológiai ember fogalomnál, mivel megköveteli a személyt alkotó tulajdonságok minimumát.[7] A magyar ->Alkotmánybíróság gyakorlatában megjelenő jogi ember fogalom a jogalanyok elvont egyenlőségét jelenti, ezen túlmenően azonban tartalmilag nem meghatározott.[8] Az önérték fogalmára vonatkozó felfogások egyetértenek abban, hogy az az ember járulékos tulajdonsága. A kétféle ember fogalomból azonban eltérő következtetések adódnak az önérték mibenlétét illetően. A biológiai ember fogalomból az következik, hogy az egyéni önrendelkezés potenciális képességének megőrzése a védelem tárgya. Az erkölcsi ember fogalomból pedig az, hogy az egyéni önrendelkezésnek a morális közösségben való kibontakoztatása a jog által védett érték. A kétféle felfogás keveredik a joggyakorlatban, ezért az emberi méltósághoz való jog két formában jelenik meg: egyrészt tágabb értelemben a személyiség fejlődését védő relatív jogként (általános személyiségi jogként), másrészt szűkebb értelemben az emberi lét alapvető feltételeit védő, az alapjogi rendszert megalapozó abszolút jogként. E szócikk tárgya az emberi méltósághoz való jog e szűkebb értelemben.

2. Az emberi méltósághoz való jog tartalma

[14] Az emberi méltósághoz való jog tartalmának pozitív meghatározása helyett az alkotmányok és a nemzetközi egyezmények a negatív megközelítést alkalmazzák, vagyis az emberi méltóság történelem során megtapasztalt megsértéséből kiindulva meghatározott magatartásokat megtiltanak. Az EJEB az EJEE-ben nevesített tilalmak vizsgálata során szintén a korlátozás oldaláról közelíti meg az emberi méltóság tartalmát. A negatív meghatározás eszköze a tárgyként kezelés tilalma. Erre példa a Tyrer kontra Egyesült Királyság ügy, amelyben a testület megállapította:

> Így, annak ellenére, hogy a kérelmező nem szenvedett el súlyos és tartós testi sérülést, a büntetése – melynek során a hatóságok hatalma alatt álló tárgyként kezelték – pontosan a 3. cikk védelmének egyik legfőbb célja, nevezetesen az ember méltósága és testi integritása elleni támadás. Az sem zárható ki, hogy a büntetésnek ártalmas pszichikai hatása lehetett.[9]

[15] Ez a megközelítés figyelhető meg az EUB gyakorlatában is,[10] de a tárgyként kezelés formulája[11] ritkán jelenik meg kifejezetten.[12] A magyar Alkotmánybíróság is felhasználta a tárgyként kezelés tilalmát az emberi méltóság lényegének meghatározásakor:

> Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs

> érinthetetlen lényegük.[13]

[16] Az eszköz tehát adott, arról azonban megoszlanak a vélemények, hogy milyen magatartások valósítják meg az ember tárgyként kezelését. A kínzás, az embertelen, megalázó bánásmód és büntetés tilalmának mint az emberi méltóság tipikus sérelmének nevesítése a nemzeti alkotmányokban és nemzetközi jogi dokumentumokban sem ad önmagában választ arra a kérdésre, mit kell értenünk ezeken a bánásmódokon. Az emberi méltósághoz való jog negatív megközelítése ily módon tág teret ad a jogértelmezés számára. Az EJEB legelőször az Írország kontra Egyesült Királyság ügyben értelmezte az Egyezmény 3. cikkébe foglalt tiltott magatartásokat és dolgozta ki azok megvalósulásának feltételeit,[14] de esetről esetre dönti el, hogy a kifogásolt bánásmód megvalósítja-e és pontosan melyik tilalmazott magatartást. Az emberi méltóság negatív megközelítése az alkotmánybírósági gyakorlatban is oda vezet, hogy az emberi méltóság sérelme a konkrét ügyekben, példákon keresztül nyilvánul meg. A szakirodalom egy része a tárgyként kezelés formuláját – tekintettel arra, hogy a formula csak az egyértelmű korlátozások behatárolására alkalmas – üres formulának titulálja. Mások szerint viszont jelentős mértékben hozzájárult az emberi méltóság jogi úton való érvényesíthetőségéhez. Az alábbiakban az utóbbi felfogás mellett érvelünk.

[17] Az emberi méltóság negatív megközelítése és az azzal a joggyakorlatban együtt járó esetről estre való döntés ellenére, a jogtudomány meghatározta az emberi méltósághoz való jog – jog eszközeivel definiáható – tartalmi elemeit. A szakirodalom az emberi méltósághoz való jog tartalmát olyan szférák azonosítása révén határozza meg, amelyekben az emberi méltóság – az alapjogok rendszerét megalapozó funkciója révén – az alapjogok lényeges tartalmaként különösképpen megnyilvánul. Egyetértés van abban, hogy az emberi méltósághoz való jog biztosítja az egyén testi-lelki integritását, a szellemi-erkölcsi személyiség identitását, az emberek jogegyenlőségét és a megélhetéshez szükséges létminimumot. Az emberi méltósághoz való jog tartalma tehát résztartalmakból áll, amelyek a nemzetközi emberi jogi és az alkotmánybírósági gyakorlatban bontakoznak ki.

3. Az emberi méltósághoz való jog érinthetetlensége

[18] Az emberi méltósághoz való jog abszolút jog. Az EJEE 3. és 4. cikke – ellentétben annak a szabadságjogokat deklaráló többi cikkével – nem ismer az állam oldalán kivételeket, amely esetén a tilalmak alól felmentést kaphatna. A 3. cikktől szükséghelyzet esetén sem lehet eltérni: „Az EJEE korlátozhatatlanul abszolút tilalmat állít fel a kínzás és embertelen vagy megalázó büntetés vagy bánásmód tilalma tekintetében, még olyan súlyos körülmények között is, mint amilyen a terrorizmus elleni harc és a szervezett bűnözés.”[15]

[19] Az emberi méltósághoz való jog az alkotmányok emberi méltóság klauzulái értelmében is érinthetetlen, azaz a jog korlátozása egyúttal annak megsértését jelenti. Az emberi méltósághoz való jog egyetlen alapjoggal szemben sem mérlegelhető, a méltóság méltósággal való ütközése (ún. tragikus kollízió) sem képezhet kivételt a mérlegelés kizárása alól. Ennek megfelelően a német Szövetségi Alkotmánybíróság a 2006. évi ítéletében megállapította, hogy a terroristák által eltérített személyszállító repülőgép lelövésére adott engedély sérti az emberi méltóságot, mivel az utasok és a személyzet a mentési akció puszta tárgyává válnának, mások megmentése érdekében.[16] Ezért nem megengedhető – a szakirodalomban uralkodó álláspont szerint – az ún. mentő kínzás (amikor az információ megszerzése az emberi élet megmentésére szolgál) sem.[17]

4. Az emberi méltósághoz való jog sérelmének esetei

4.1. Az egyén testi-lelki integritása

[20] Az emberi méltósághoz való jog egyik kiemelkedő garanciája az egyén testi-lelki integritásának védelme. Az emberi méltósághoz való jog az élethez és testi épséghez való joggal (->az élethez való

jog) együtt biztosítja az ember mint a test, lélek és szellem egységének fizikai létét. Az élethez való jog különösen szoros kapcsolatban van az emberi méltósághoz való joggal, mivel az élethez való jog korlátozása az ember létét érinti. Ezért az élethez való jog korlátozása az élethez és az emberi méltósághoz való jog különállását valló dualista felfogás szerint sem igazolható, ha egyúttal sérti az emberi méltósághoz való jogot. Az Alkotmánybíróság a dualista felfogással szemben az emberi élet és az emberi méltóság mint elválaszthatatlan értékek egységéből kiindulva (monista felfogás) az élethez és emberi méltósághoz való jogot egységet alkotó oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjognak tartja (oszthatatlansági doktrína).[18]

4.1.1. Halálbüntetés

[21] Az emberi élet védelme területén az európai jogfejlődés egyértelműen abba az irányba mutat, hogy a ->halálbüntetés megvalósítja az emberi méltóság sérelmét, ezért az EJEE-hez csatolt Tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyv megalkotásától kezdve ugyanúgy abszolút tilalom kapcsolódik hozzá, mint a kínzás, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódhoz. Ennek megfelelően a Charta 2. cikk (2) bekezdése is kimondja, hogy „[s]enkit sem lehet halálra ítélni vagy kivégezni". A magyar Alkotmánybíróság értelmezésében a halálbüntetés az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalmát korlátozza, sőt annak teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését eredményezi, ezért a testület alkotmányellenesnek nyilvánította és megsemmisítette a halálbüntetést szabályozó törvényi rendelkezéseket.[19]

[22] A Charta 19. cikk (2) bekezdése azt is kimondja, hogy „[s]enki sem toloncolható ki vagy utasítható ki olyan államba, vagy adható ki olyan államnak, ahol komolyan fenyegeti az a veszély, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak vagy büntetésnek vetik alá". A kiadatás a halálbüntetés veszélyének fennállása esetén tehát önmagában a kínzás tilalmába ütközik.[20]

4.1.2. Kínzás

[23] Az élethez való joghoz hasonlóan a már az élet veszélyeztetésétől védő testi épséghez való jog korlátozása sem igazolható, ha egyúttal sérti az emberi méltósághoz való jogot. A testi és lelki bántalmazás az emberi méltóság megsértésének egyik tipikus esete.

[24] Az EJEE 3. cikkében felsorolt bánásmódok (a kínzás és embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés) tilalma az EJEB gyakorlatában az ember testi és lelki integritását védelmezi. Az EJEB gyakorlatában az EJEE 3. cikkében foglalt tilalmak „lépcsőfokszerűen" épülnek egymásra: a kínzás a legsúlyosabb bánásmód, amely alatt egymást követően helyezkednek el a „fokról fokra enyhébb" magatartások, amelyek csupán a testi-lelki fájdalom mértékében és súlyában térnek el egymástól. Ennek megfelelően a kínzás minden esetben megvalósítja az emberi méltóság sérelmét, mivel minden esetben feltételezi az áldozat kiszolgáltatottságát, a többi bánásmód esetén azonban mérlegelésnek van helye.

[25] Tekintettel arra, hogy az emberi méltóság abszolút jog, különösen fontos a kínzás fogalmának pontos meghatározása. Az ->Egyesült Nemzetek Szervezete (a továbbiakban: ENSZ) az 1984. évi nemzetközi egyezményben a kínzás megállapíthatóságához az éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltását (objektív tényállási elem) követeli meg a szándékosság és célzat (szubjektív tényállási elem), valamint az államnak betudhatóság mellett.[21] Az EJEB beépítette a joggyakorlatába az ENSZ egyezményének kínzás fogalmát, és a konkrét ügyekben azt vizsgálja, hogy a panaszos által átélt szenvedés az eset összes körülménye alapján az egyezményben rögzített éles testi vagy lelki fájdalmat vagy szenvedést okozott-e.[22]

4.1.3. Embertelen, megalázó bánásmód és büntetés

[26] Az embertelen bánásmód fogalma a legkiforratlanabb az EJEE 3. cikkében tilalmazott

bánásmódok közül, mivel egyfajta „maradék" kategóriának tekinthető abból a szempontból, hogy az a bánásmód minősülhet embertelennek, amely nem esik a kínzás fogalma alá, de nem csupán megalázó.[23] Az embertelen bánásmód nem feltétlenül jelent testi sérülést, de legalábbis testi vagy mentális szenvedést okoz.[24] A megalázó bánásmód az EJEB gyakorlatában olyan magatartást jelent, amely „az áldozatban félelmet, szorongást és kisebbrendűségi érzést kelt, amely alkalmas arra, hogy megalázza és lealacsonyítsa őt, továbbá, hogy a testi és lelki ellenállását megtörje."[25] A kifogásolt cselekménynek tehát el kell érnie egy bizonyos intenzitást ahhoz, hogy sértse a megalázó bánásmód tilalmát. Ebből a szempontból nem az áldozat szubjektív megítélése, hanem a magatartás objektíve megalázó jellege *(objectively degrading nature)* irányadó.[26] Ezen túlmenően annak sincs jelentősége, hogy a megalázó bánásmód szándékos volt-e vagy sem, mert kétség esetén szándék hiányában is megállapítja az EJEE 3. cikkének sérelmét.[27]

[27] Az EJEB gyakorlatában különös szerepet kap az emberi méltósághoz való jog a büntetés-végrehajtás során, mivel ebben az esetben olyan magatartások, amelyek egyébként az embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmába ütköznének, legitimnek tekinthetők addig, amíg azok megfelelnek a büntetés céljának. Ezért az EJEB a fogvatartottak esetében leszállította a mércét az emberi méltóság védelmére. A fogvatartott emberi méltósághoz való joga jelöli ki az állam beavatkozásának végső határát. Ennek megfelelően meg lehet különböztetni a korlátozó magatartások tágabb körét és az emberi méltóságot sértő magatartások „belső körét" *(innerer Kreis)*.[28] Az emberi méltóságot sértő magatartások különböző megnyilvánulásai a sérelmet szenvedett konkrét érdek oldaláról különböző kategóriákba sorolhatók.

[28] Egyértelműen ide sorolható a testi büntetés tilalma.[29] Az életfogytig tartó ->szabadságvesztés és az emberi méltósághoz való jog viszonya azonban vitatott. Az EJEB csupán a legújabb gyakorlatában mondta ki – a német Alaptörvényre és a német Szövetségi Alkotmánybíróság vonatkozó döntésére hivatkozással –,[30] hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása az EJEE 3. cikkével ellentétes, ha nem biztosítja a szabadulás reményét.[31] Az EJEB már a korábbi gyakorlatában megállapította, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása felnőtt korú elítélt esetén nem vezet az EJEE 3. cikkének sérelméhez csupán annak következtében, hogy a fogvatartás adott esetben ténylegesen az elítélt haláláig tart, feltéve, hogy az megfelel a törvényes büntetési célnak és a büntetés *de jure* és *de facto* mérsékelhető.[32] A büntetés kiszabásakor fennálló legitim cél ugyanis idővel változhat, ezért a mérsékelhetőség megállapításához olyan intézményre van szükség, amely képes értékelni az esetleges változást. Az életfogytig terjedő szabadságvesztés az EJEB gyakorlatában akkor áll összhangban a fenti követelményekkel, ha a szabadlábra helyezés vagy a felülvizsgálat lehetősége fennáll. A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kötelező kizárása az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén önmagában még nem egyezménysértő,[33] de nagyobb az esélye annak, hogy aránytalanabb *(grossly disproportionate),* mint a feltételes szabadon bocsátás lehetőségének meghagyása esetén, mivel nincs tekintettel a konkrét ügy körülményeire.[34] Tehát az életfogytig tartó szabadságvesztés abban az esetben sérti az emberi méltósághoz való jogot, ha annak tartalma nem csökkenthető. A magyar Alkotmánybíróság döntése szerint az emberi méltósághoz való jogból következik, hogy az elítélteknek lehetőséget kell biztosítani a rehabilitációra, arra, hogy helytálljanak egy szabad társadalom feltételei között. Erre figyelemmel ismerte el a testület a reszocializáció jelentőségét már a fogvatartás szakaszában is, és mondta ki általános érvénnyel, hogy az alapjogok korlátozása során ekkor is „törekedni kell a társadalom védelme érdekében feltétlenül szükséges, minimális mértékre."[35] Ugyanakkor az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés alkotmányosságát nem vizsgálta.

[29] Az EJEB a leggyakrabban a túlzsúfoltság és a nem megfelelő fogvatartási körülmények miatt állapítja meg az EJEE 3. cikkének sérelmét a fogvatartással összefüggésben.[36] Az emberi méltóság sérelme a túltelítettséggel kapcsolatban elsősorban az egy főre jutó személyes

élettérrel összefüggésben merül fel. Nincs olyan nemzetközi egyezmény, amely számszerűsítené a személyes élettér kívánatos mértékét, az EJEB gyakorlatában azonban – az Európa Tanács kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód megelőzésére létrehozott bizottsága (CPT) ajánlását is figyelembe véve – többszemélyes elhelyezés esetén 3–4 m^2 személyes élettér jelenti az emberhez méltó fogvatartáshoz szükséges minumum standardot.[37] A magyar Alkotmánybíróság is megállapította, hogy az Alaptörvényben is szabályozott embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmából az az absztrakt követelmény vezethető le, hogy a többszemélyes zárkában fogvatartottak részére biztosított élet- és mozgástérnek minden esetben el kell érnie azt a minimális mértéket, amely biztosítja számukra az emberi méltósághoz való alapjoguk sérelme nélküli elhelyezésüket a meghatározott büntetés-végrehajtási intézetben.[38]

[30] Az EJEB nem határozta meg minden esetben pontosan, hogy hány négyzetméter személyes területet kell biztosítani a fogvatartottak számára, mivel számos egyéb releváns tényezőre tekintettel volt annak meghatározása során, hogy a fogvatartás körülményei összhangban állnak-e az EJEE 3. cikkével, mint például a fogvatartás tartamára, a szabadtéri tevékenységek lehetőségére, a fogvatartott fizikai és mentális állapotára.[39] Az emberi méltóságot tiszteletben tartó fogvatartási körülmények tehát túlmutatnak a börtöncella méretén (->az elítéltek elhelyezése és ellátása). Különös jelentősége van a higiéniai viszonyoknak, így az illemhelyhez való mások bepillantásától mentes hozzáférésnek, az illemhely és az étkező közötti távolságnak, a tisztaságnak, a kártevőktől mentességnek.[40] A fogvatartás körülményei között kell vizsgálni a fogvatartottak magánzárkában való elhelyezését is, amely a külvilágtól való teljes izoláció (minden információtól és kapcsolattól való elzárás) esetén vetheti fel az emberi méltóság sérelmét, mivel az ember társadalmi lény. Ezen túlmenően kiemelt figyelmet kell fordítani a súlyos beteg fogvatartottak kezelésére,[41] a testi fogyatékossággal élő fogvatartottak fogyatékosságukból eredő egyéni szükségleteire.[42]

[31] A fogvatartottakkal szemben alkalmazott fizikai kényszer abban az esetben veti fel az emberi méltóság sérelmét, ha az nem volt szigorúan szükséges az elítélt magatartása alapján.[43] A kényszer alkalmazása önvédelem, szökési kísérlet vagy utasítással szemben tanúsított aktív vagy passzív fizikai ellenállás miatt szükséges, illetve, ha egyéb törvényes alapja van.[44] Az Európa Tanács ajánlása a börtönszemélyzet etikai kódexének megalkotásához különálló pont alatt rendelkezik a fogvatartottak emberi méltóságának védelméről. Ennek keretén belül előírja, hogy a börtönszemélyzetnek meg kell védenie a fogvatartott életét, testi és lelki integritását, még a felettese parancsára sem hajthat végre vagy tolerálhat bármilyen kínzási cselekményt vagy embertelen, megalázó bánásmódot vagy büntetést. Kimondja azt is, hogy a börtönszemélyzet kényszert önvédelem, szökési kísérlet, a törvényes renddel szemben tanúsított fizikai ellenállás esetén és kizárólag végső eszközként alkalmazhat.[45]

[32] A fogvatartottakkal szemben alkalmazott kényszerhez hasonlóan a civilekkel szembeni rendőri erőszak is felvetheti az emberi méltóság sérelmét, ha az áldozat magatartása nem adott okot erőszak alkalmazására és a rendőröknek kiszolgáltatott áldozat nagy lelki és fizikai fájdalomnak volt kitéve.[46]

4.2. A szellemi-erkölcsi személyiség identitása

[33] A nemzeti alkotmányok és nemzetközi dokumentumok külön nevesített szabadságjogok révén védik a szellemi-erkölcsi személyiséget is. Különösen szoros a kapcsolat az emberi méltósághoz való jog és a magánszféra védelme között, mivel ez utóbbi képezi az egyén személyisége kibontakoztatásának egyik fő terepét. Ugyanakkor itt jelenik a legélesebben az emberi méltóság szűkebb és tágabb fogalma elválasztásának problémája, amely már az egyéni autonómia fogalmában tetten érhető. Az egyéni autonómia az embernek azt a képességet jelenti, hogy a saját életét a saját maga által választott módon élje.[47] Az emberi méltósághoz való jog magát a minden emberben benne rejlő képességet védi, míg a magánszféra a képesség egyén általi

kibontakoztatását a különböző élethelyzetekben. A magánszféra által védett jogok körét – a személyiség szabad kibontakoztatása statikus aspektusának biztosítása révén – az emberi méltóság jelöli ugyan ki, de a magánszférához való jog tágabb, kiterjed a személyiség kibontakozása dinamikus aspektusaira és – különösen a mások alapjogával való ütközésre tekintettel – korlátozható. A magánszférához való jog korlátozásának megítélése során – az emberi méltóság sérelmével szemben, amelynek megállapítása független az egyéni méltóság érzéstől – figyelembe kell venni az egyén szubjektív elképzeléseit is.

[34] Az EJEE 8. cikkében foglalt magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog négy védendő területet jelöl meg (magánélet, család, otthon, levelezés), amelyek az egyén személyisége szabad kibontakoztatásának kereteit jelölik ki. Az EJEB ezeket a fogalmakat szélesen értelmezi, vagyis nem csupán a szűk személyi szférára korlátozza, ugyanakkor a védelem a személyiség fejlődésében szerepet játszó magatartásokra korlátozódik.[48] A védelem erőssége a védendő magatartás és az egyéni autonómia egymáshoz való viszonyától függ. Az EJEB a magánéleten belül megkülönbözteti a magánélet legintimebb aspektusait, amelyekbe a hatóságok csak különösen komoly okból avatkozhatnak be.[49] A beavatkozás azonban csak akkor tilos, ha a beavatkozás okozta testi vagy lelki sérülés elér egy bizonyos súlyossági fokot, amely alapján megállapítható az EJEE 3. cikkének sérelme.

[35] A magyar Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdése kifejezetten tartalmazza a magánélethez való jogot (->a magánélet védelme), a magyar Alkotmánybíróság pedig megállapította, hogy a magánszférához való jog és az emberi méltósághoz való jog között különösen szoros a kapcsolat. Az emberi méltósághoz való jog „megalapozza a magánszféra alakítása érinthetetlen területének védelmét, ami teljesen ki van zárva minden állami beavatkozás alól”.[50]

[36] A magánszféra emberi méltóság magját alkotó személyes szféra (intimszféra) fogalma nem határozható meg általános módon. Az EJEB gyakorlatából és az alkotmánybírósági gyakorlatból arra következtethetünk, hogy az magában foglalja a szexuális identitást, a saját név viselését, a származás megismerését és a lelkiismereti meggyőződést. A szexuális identitás kérdése az EJEB gyakorlatában a nemváltoztatással összefüggésben merült fel, mivel az egyes tagállamok nem ismerték el a nemátalakító műtétet követően az egyén – identitásának megfelelő – nemét. A testület azonban megállapította, hogy az egyén személyes szférája magában foglalja az egyén identitáshoz való jogát.[51] A szexuális identitáshoz hasonlóan az egyén genetikai állományát meghatározó származása is kulcsfontosságú az egyén identitása szempontjából. A származás egyéni jellemzőként a személyiséghez tartozik, és fontos támpontot nyújt az egyéniség megértéséhez és fejlődéséhez.[52] Ezért az embert megilleti a származás megismeréséhez való jog.[53] Hasonlóképpen a személy identitásának egyik alapvető meghatározója a saját neve, amely azonosítását és egyúttal másoktól való megkülönböztetését is szolgálja, s mint ilyen a személy individualitásának, egyedi, helyettesíthetetlen voltának is az egyik kifejezője. Kétségtelenül „minden embernek kell hogy legyen saját neve, és ez a név nem helyettesíthető sem számmal, sem kóddal, sem egyéb szimbólummal”. Ezért a saját név viseléséhez való jog mindenkit megillet.[54] Akárcsak a saját név, az önazonosság fontos eleme az egyes személyeknek valamelyik nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozása is. Az emberi minőség része a lelkiismereti meggyőződés is, és ezen belül adott esetben a vallás. Az állam ezért nem kényszeríthet senkit olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával, azaz amely összeegyeztethetetlen a személyiségét meghatározó valamely lényeges meggyőződésével.[55] A személyes szféra magában foglalja az egészségügyi ellátás visszautasításának jogát is,[56] ugyanakkor nem foglalja magába az öngyilkosságban való közreműködés büntetlenségét olyan élethelyzetben sem, amelyben az életben maradás az egyén állapota miatt konfliktusba kerül az identitásával.[57]

4.3. Általános jogegyenlőség

[37] Az emberi méltósághoz való jog az emberek közötti egyenlőség alapját képezi és a nemzeti

alkotmányokban, valamint a nemzetközi dokumentumokban foglalt jogegyenlőségi szabály és a diszkrimináció tilalmának alapjául szolgál. A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában az emberi méltósághoz való jog általános jogegyenlőségi klauzula hiányában alapozta meg az egyenlő bánásmód követelményét – az alapjogokon túlmenően – az egész jogrendszerben.[58]

[38] Az emberek közötti jogegyenlőség érvényesítését szolgálja az EJEE 4. cikkében foglalt rabszolgaság és kényszermunka tilalma is. Az EJEB gyakorlatában az emberkereskedelem is a 4. cikk hatálya alá tartozik, mivel az embereket árucikként kezeli.[59] Az EJEB gyakorlatában az emberi méltóság védelmet nyújt az állam által alkalmazott súlyos diszkriminációval szemben is, ha az a lakosság bizonyos csoportjait faj, nemzeti származás, vallási hovatartozás szerint hátrányosan megkülönbözteti.[60]

4.4. A megélhetéshez szükséges létminimum

[39] Az emberi méltósághoz való jog szoros kapcsolatban áll a szociális jogokkal és magában foglalja a megélhetési minimum védelmét (->szociális jogok). Bár az EJEB gyakorlatából nem olvasható ki az emberhez méltó létfeltételek átfogó védelme, sőt a testület kimondta, hogy az EJEE 3. cikkéből nem következik meghatározott életszínvonal vagy akár lakás biztosítása, a legújabb gyakorlatában megállapította, hogy a szociális szükség megalapozhatja az emberi méltóság sérelmét, ha egy ember az államnak teljesen kiszolgáltatottá válik.[61]

[40] A magyar Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jog és a szociális jogállam elvének egymásra vetített értelmezéséből levezette – a létminimum adómentességének garanciája mellett – az állam pozitív kötelezettségét az emberhez méltó létminimum biztosítására. Az emberhez méltó létminimum nem korlátozódik a fizikai túlélés minimális feltételeire (élelem, ruházat, szállás, fűtés, higiénia, egészség és hasonlók), hanem kiterjed az emberek közötti kapcsolatok ápolásának lehetőségére és a társadalmi, a kulturális és a politikai életben való minimális részvételre.[62] A magyar Alkotmánybíróság értelmezésében ugyanakkor a szociális biztonsághoz való jog olyan megélhetési minimum állam általi biztosítását tartalmazza, amely elengedhetetlen az emberi méltósághoz való jog megvalósulásához.[63] Így a lakhatáshoz való jog nem vezethető le a megélhetési minimum garantálásából. Ugyanakkor az állam köteles az emberi lét alapvető feltételeiről – így hajléktalanság esetén az emberi életet közvetlenül fenyegető veszélyhelyzet elhárításához szállásról – gondoskodni.[64] A megélhetéshez szükséges létminimum megállapítása során tehát nem az egyén szubjektív, hanem az emberi minőség megőrzésének objektív megítélése irányadó.

5. JEGYZETEK

---

[1] BARCSI Tamás: *Az emberi méltóság filozófiája*, Budapest, Typotex, 2013, 23–111.

[2] Ernst-Wolfgang BÖCKENFÖRDE: *Geschichte der Rechts- und Staatsphilisophie, Antike und Mittelalter,* Tübingen, Mohr Siebeck, 2006, 174.

[3] Immanuel KANT: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése, A gyakorlati ész kritikája, Az erkölcsök metafizikája,* ford. BERÉNYI Gábor, Budapest, Gondolat, 1991, 62.

[4] *Pretty v. the United Kingdom,* no. 2346/02, § 65, ECHR 2002-III.

[5] *Holland Királyság kontra Parlament és Tanács,* C-377/98, C:2001:523, 70. pont.

[6] Erre példa a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlata. A testület az első abortuszhatározatban az emberi méltósághoz való jog jogosultjának meghatározásakor egyértelműen a biológiai ember fogalomból indult, amikor kimondta: „Ahol emberi élet van, azt megilleti az emberi méltóság; annak nincs jelentősége, hogy hordozója tudatában van-e méltóságának vagy ő maga meg tudja-e óvni. A kezdetektől az emberi létben benne foglalt potenciális képességek elegendők az emberi méltóság megalapozására." BVerfGE 39, 1 (41).

[7] KIS János: *Az abortuszról, Érvek és ellenérvek,* Budapest, Cserépfalvi, 1992, 110–111.

[8] *64/1991. (XII. 17.) AB határozat,* ABH 1991, 257, 270.

[9] *Tyrer v. The United Kingdom,* Judgement of 25 April 1978, no. 5856/72, 33.

[10] Erre példa az EUB gyakorlatából a Holland Királyság kontra Parlament és Tanács ítéletet. Az ítélet szerint „az irányelv az emberi eredetű élő anyag tekintetében kellőképpen szigorúan határozza meg a szabadalmi jogot ahhoz, hogy az emberi test ténylegesen hozzáférhetetlen és elidegeníthetetlen maradjon és ezzel az emberi méltóság védelme biztosított." *Holland Királyság kontra Parlament és Tanács,* C:2001:523, 77. pont.

[11] A tárgyként kezelés formuláját *(Objektformel)* a német Szövetségi Alkotmánybíróság dolgozta ki: „Ellentétes [...] az emberi méltósággal, az embert az állam puszta eszközévé tenni [...]. Az a mondat, hogy »az ember mindig cél kell, hogy maradjon«, korlátlanul érvényes minden jogterületre." BVerfGE 45, 187 (228).

[12] Az Omega-ügyben Stix-Hackl főtanácsnok indítványában kifejezetten hivatkozott a tárgyként kezelés formulájára: „Az egyén a saját szabad akarat képességénél fogva alany és nem szabad dologgá, tárggyá alacsonyítani." *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH kontra Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn,* C-36/02.

[13] *64/1991. (XII. 17.) AB határozat,* ABH 1991, 297, 308.

[14] *Ireland v. The United Kingdom,* Judgement of 18 January 1978, Series A, no. 25, 65.

[15] *Selmouni v. France [GC],* no. 25803/94, § 95, ECHR 1999-V.

[16] BVerfGE 115, 118 (153)–(157). Hasonlóan döntött a lengyel Alkotmánybíróság: Judgement of 30 September 2008, K 44/07.

[17] JAKAB András: „Jogállamiság és terrorfenyegetettség. Az alkotmány normativitásának és az életmentő kínzás megengedhetőségének kérdése" in FEKETE Balázs – HORVÁTH Balázs – KREISZ Brigitta (szerk.): *A világ mi magunk vagyunk...: Liber Amicorum Imre Vörös,* Budapest, HVH–Orac, 2014, 254–260.

[18] *23/1990. (X. 31.) AB határozat,* ABH 1990, 88, 93.

[19] *23/1990. (X. 31.) AB határozat,* ABH 1990, 88, 92.

[20] *Soering v. The United Kingdom,* Judgement of 07 July 1989, no. 14038/88, § 81.

[21] A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1998. évi 3. törvényerejű rendelet „1. cikk (1) Az Egyezmény szempontjából a kínzás kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy harmadik személyre

gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatólagos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza."

[22] *Selmouni v. France,* no. 25803/94, § 100-101, ECHR 1999-V.; *Aksoy v. Turkey,* no. 21987/93, § 64, ECHR 1996-VI.

[23] JUHÁSZ Andrea Erika: *A kínzás, az embertelen, a megalázó bánásmód tilalma a fogvatartottakkal szemben,* PhD értekezés, Szeged, 2016. 51.

[24] Az EJEB az Írország kontra Egyesült Királyság ügyben az embertelen bánásmód megállapításához megkövetelte az „éles testi vagy mentális szenvedést", de a Selmouni-ügytől kezdve a fenti kritérium a kínzás fogalmi elemévé vált. JUHÁSZ (23. j.) 58.

[25] *Ireland v. the United Kingdom,* Judgement of 18 January 1978, Series A, no. 25, § 167.

[26] Lenart von SCHWICHOW: *Die Menschenwürde in der Europäischen Menschenrechtskonvention,* Tübingen, Mohr Siebeck, 2016, 66. Hivatkozással: *Svinarenko and Slyadnev v. Russia [GC],* no. 32541/08 and 43441/08, § 138.

[27] SCHWICHOW (26. j.) 65.

[28] SCHWICHOW (26. j.) 59-60. Hivatkozással: *Kudla v. Polen [GC],* no. 30210/96, § 99, ECHR 2000-XI.

[29] *Tyrer v. the United Kingdom,* Judgement of 25 April 1978, Series A, no 26, § 33;*Chember v. Russia,* no. 7188/03, § 50, ECHR 2008-IV.

[30] A német Szövetségi Alkotmánybíróság már az 1977. évi ítéletében megállapította, hogy az emberhez méltó létminimum biztosítása magában foglalja az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt valamikori szabadulásának reményét. A Szövetségi Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jog és a szociális jogállam elvének összefüggéséből vezette le az államnak azt – a különösen a büntetés végrehajtás során érvényesülő – kötelezettségét, hogy az emberhez méltó létminimumot biztosítsa. BVerfGE 45, 187 (228)–(229).

[31] *Vinter and Others v. the United Kingdom [GC],* no. 66069/09, 113, ECHR 2013-III.

[32] *Kafkaris v. Cyprus,* no. 21906/04, § 98, ECHR 2008-I.

[33] Az EJEB a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos Magyarország elleni ügyben megállapította, hogy a magyar szabályzás sérti az Egyezmény 3. cikkét, mivel semmilyen kötelezettség nem terheli a bíróságokat, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést meghatározott időközönként felülvizsgálják, és mert az egyéni kegyelem gyakorlása a köztársasági elnök diszkrecionális jogkörébe tartozik. *László Magyar v. Hungary,* Judgement of 20 May 2014, no 73593/10, § 57–58. Ezt követően az Alkotmánybíróság a *3013/2015. (I. 27) AB végzésében* a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárását előíró jogszabály alkotmányossági vizsgálata tárgyában megszüntette az eljárást a kötelező kegyelmi eljárás bevezetésére tekintettel. Indokolás [14]–[15] A kötelező kegyelmi eljárás azonban nem változtat a felülvizsgálat idején és a kegyelmi döntés diszkrecionalitásán. LÉVAY Miklós különvéleménye, Indokolás [52]–[54].

[34] *Harkins and Edwards v. The United Kingdom,* Judgement of 17 January 2012, no. 9146/07 and 32650/07, § 138.

[35] *144/2008. (XI. 26.) AB határozat,* ABH 2008, 1107, 1132.

[36] JUHÁSZ (23. j.) 139.

[37] JUHÁSZ (23. j.) 148-149, 154. Hivatkozással*: Ananyev and Others v. Russia,* Judgement of 10 January 2012, no. 42525/07 and 60800/08, § 144, 148.

[38] *32/2014. (XI. 3.) AB határozat,* Indokolás [54].

[39] JUHÁSZ (23. j.) 149. Hivatkozással: *Gégény v. Hungary,* Judgement of 16 July 2015, no. 44753/12, § 24.

[40] SCHWICHOW (26. j.) 64.

[41] *Hagyó v. Hungary,* Judgement of 23 April 2013, no. 52624/10, § 42.

[42] *Z.H. v. Hungary,* Judgement of 8 November 2012, no. 28973/11, § 29.

[43] *Ribitsch v. Austria,* Judgement of 4 December 1995, no. 1889/91, § 38; *Hellig v. Germany,* Judgement of 7 July 2011, no. 20999/05, § 33.

[44] Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoneres. Adopted by the First United Nations Congress ont he Prevention on Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1995, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977. 54 (1)

[45] *Recommendation CM/Rec(2012)5 of the Committee of Ministers to member States ont he European Code of Ethics for Prison Staff*. Adopted by the Committee of Ministers on 12 April 2012 at the 1140th meeting of the Ministers' Deputies.

[46] *Muradova v. Azerbaijan,* Judgement of 2 April 2009, no. 22684/05, § 109, 134.

[47] *Pretty v. The United Kingdom,* no. 2346/02, § 62, ECHR 2002-III.

[48] Az EJEB a Friend és Countryside Alliance és társai kontra Egyesült Királyság ügyben a vadászatot azzal az indokolással zárta ki a 8. cikk védelmi köréből, hogy túlságosan távol áll az egyéni autonómiától. *Friend and Others v. The United Kingdom,* Decision on admissibility of 24 November 2009, no. 16072/06 and 27809/08, 43.

[49] *Dudgeon v. The United Kingdom,* Judgement of 22 October 1981, no. 7525/76, § 52.

[50] *32/2013. (XI. 22.) AB határozat,* Indokolás [84].

[51] *Christine Goodwin v. The United Kingdom,* no. 28957/95, § 90, ECHR 2002-VI; *I. v. The United Kingdom,* Judgement of 11. July 2002, no. 25680/94, § 70.

[52] Az EJEB elismerte ugyan a származás megismerésének a jelentőségét az egyén személyiségének fejlődése szempontjából, de a megismerés joga *(the right „to know")* csak a különvéleményben *(Joint Dissenting Oppinion)* jelent meg. *Odieve v. France,* no. 42326/98, § 42, ECHR 2003-III.

[53] BVerfGE 79, 256 (268-269); *57/1991. (XI. 8.) AB határozat,* ABH 1991, 236, 242. A német Szövetségi Alkotmánybíróság elismerte – a gyermek származáshoz való joga mellett – a biológiai apának a jogilag nem neki tulajdonított gyermek tőle való származása megismerésének jogát is. BVerfGE 108, 82 (105); BVerfGE 117, 202 (226)

[54] *58/2001. (XII. 7.) AB határozat,* ABH 2001, 527, 542.

[55] *4/1993. (II. 12.) AB határozat,* ABH 1993, 48, 51.

[56] *V.C. v. Slovakia,* no. 18968/07, § 105, ECHR 2011-V.

[57] *Pretty v. The United Kingdom,* no. 2346/02, § 65, 71 ECHR 2002-III.

[58] *61/1992. (XI. 20.) AB határozat,* ABH 1992, 280, 281; KOVÁCS Kriszta: *Az egyenlőség felé, A hátrányos megkülönböztetés tilalma és a támogató intézkedések,* Budapest, L'Harmattan, 2012, 57–62.

[59] *Rantsev v. Cyprus and Russia,* no. 25965/04, ECHR 2010-I.

[60] *Cyprus v. Turkey,* no. 25781/94, § 309, ECHR 2001-IV; *Moldovan and others v. Romania,* no. 41138/98 and 64320/01, § 88, ECHR 2005-VII.

[61] *M.S.S. v. Belgium and Greece [GC],* no. 30696/09, § 249-253, ECHR 2011-I.

[62] BVerfGE 125, 175 (222); TÉGLÁSI András: „A megélhetési minumumhoz való jog a német Alkotmánybíróság 2010. évi Hartz IV. döntésében” *Jogtudományi Közlöny* 2016, 273–274.

[63] *32/1998. (VI. 25.) AB határozat,* ABH 1998, 251, 260.

[64] *42/2000. (XI. 8.) AB határozat,* ABH 2000, 329, 335.